

Mariusz Koluczek

Powojenne dzieje parafii w Kamieniu Pomorskim. Zarys problemu

Wstęp

Powojenne dzieje parafii w Kamieniu Pomorskim są równie interesujące, jak cała kościelna historia tych ziem. Niemniej parafia kamieńska powstała już przed wojną. Zatem, by ukazać bogactwo parafii po zakończeniu II wojny światowej, należy nam wspomnieć, chociaż krótko, o 20 latach przedwojennych.

W prezentacji parafii zostanie zachowany tradycyjny podział: ludzie, obiekty, posługa duszpasterska. Z pewnością obecność tutaj przez prawie 350 lat stolicy biskupiej (188-1545) ma swoje bardzo widoczne przełożenie na współczesne oblicze tejże parafii. O Kamieniu Pomorskim powstało wiele bardzo cennych książek i artykułów, chociaż prezentowany temat jest przybliżony bezpośrednio przez jedną pracę naukową¹. Niniejszy artykuł będzie dopełnieniem i pogłębieniem tejże wspólnoty parafialnej.

1. Powstanie parafii

Do II wojny światowej Pomorze Zachodnie należało do Niemiec i panowało tutaj wyznanie protestanckie. Kościół katolicki w swoich strukturach dopiero się odradzał. W Kamieniu Pomorskim w okresie międzywojennym mieszkało od 200 do 250 katolików, w powiecie kamieńskim zaś w 745 (1939 r.: na 45 198 mieszkańców). Od 1909 r. do Kamienia przyjeżdżał duszpasterz ze Świnoujścia i odprawiał Msze św., początkowo w sali ławniczej, a potem w sali restauracyjnej². W 1911 r. udało się katolikom nabyć działkę o pow. 7 arów 16 m²,

¹ T. Lapyr, *Dzieje parafii świętego Ottona w Kamieniu Pomorskim w latach 1945-1998*, Poznań 2001 (praca magisterska, w zbiorach Autora).

² L. Bończa-Bystrzycki, *Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim (1871-1945)*, Koszalin 1995, s. 138.

usytuowanej po prawej stronie drogi prowadzącej od ul. Młyńskiej do kościoła św. Mikołaja. Jednak dopiero 10 lutego 1914 r. uzyskali oni od ministra do spraw wyznań pozwolenie na wybudowanie kaplicy katolickiej. Był to kościół halowy z układem centralnym, orientowany (taki, jak w Szczecinie-Żelechowej: w latach 1871-1936 na Pomorzu Zachodnim powstało 14 takich kościołów). Budowla to mogła pomieścić ok. 700 osób, w tym 240 miejsc siedzących. Msza św. odbywała się tutaj w każdą niedzielę w lipcu i sierpniu o godz. 8, a zimą o godz. 9.30, od kwietnia do czerwca i od września do listopada wg ogłoszeń parafialnych, a w Dziwnowie w lipcu i sierpniu w każdą niedzielę o godz. 10³.

Kościół pw. św. Ottona do II wojny światowej był jedyną świątynią katolicką w powiecie kamieńskim (kościółów ewangelickich było 44). Został on zniszczony po 1945 r. Parafia (kuracja) została erygowana 1 stycznia 1925 r., chociaż już 8 lipca 1924 r. powstał tutaj osobny ośrodek duszpasterski (gmina kapliczna)⁴. Posługa duszpasterska sprawowana był nie tylko w Kamieniu, ale również w Dziwnowie – dom szkolny, oraz w Golczewie i Stepnicy⁵. Przed wojną posługiwał tutaj ks. Paul Bartsch (ur. 31 marca 1901 r., wyświęcony na kapłana 15 lutego 1925 r. i ustanowiony w Kamieniu 31 października 1934 r.)⁶.

2. Przynależność dekanalna

Po II wojnie światowej na tych ziemiach diametralnie zmieniła się sytuacja zarówno polityczna, jak i wyznaniowa. Odtąd były to ziemie polskie, na których przede wszystkim zamieszkali katolicy.

Parafia w Kamieniu Pomorski pw. św. Ottona należała do dekanatu szczecińskiego. Jednakże już 8 czerwca 1946 r. administrator apostolski ks. dr Edmund Nowicki dokonał reorganizacji terytorialnej w gorzowskiej administracji apostolskiej, powołując m.in. dekanat kamieński, w skład którego weszły parafie: Kamień, Golczewo (jednostka duszpasterska; od 1951 r. parafia), Stepnica (jednostka duszpasterska; od 1951 r. parafia), Świnoujście i Trzebiatów⁷. W kolejnych latach dochodziły nowe parafie: Gostyń, Karnice, Konarzewo (jednostka duszpasterska; od 1968 r. parafia), Ładzin, Łoźnica (jednostka duszpasterska), Międzyzdroje, Przybiernów, Sarbia, Stepnica, Świnoujście, Trzebiatów,

³ L. Bończa-Bystrzycki, *Kościół katolicki*, s. 174, tabela nr 91.

⁴ Tamże, s. 61 i 63.

⁵ L. Bończa-Bystrzycki, *Studia i materiały*, s. 41, tabela nr 3.

⁶ Tamże.

⁷ *Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Pralatury Pińskiej* (dalej: SDAKLIP), Gorzów Wlkp. 1946, s. 9-10.

Wolin i Żarnowo⁸. Ta sytuacja utrzymywała się do chwili ustanowienia dekanatu w Gryficach w 1 stycznia 1961 r. Wówczas od Kamienia odpadły: Karnice, Konarzewo, Sarbia i Trzebiatów, wchodząc w skład tego dekanatu⁹.

W ramach diecezji szczecińsko-kamieńskiej (erygowanej 28 czerwca 1972 r.) w skład tegoż dekanatu wchodziły parafie: Dziwnów (parafia erygowana w 1973 r.), Golczewo, Gostyń, Jarszewo, Kozielice (1973), Moracz (1973), Przybiernów, Stepnica¹⁰. W 1982 r. do dekanatu doszedł Rewal, a odpadła parafia w Stepnicy¹¹. W 1985 r.¹² doszły Benice i Świerzno, w 1986 r. Pobierowo i Kołczewo, a odpadły: Golczewo, Kozielice, Moracz i Przybiernów, wchodząc w skład dekanatu Golczewo¹³ oraz Rewal, który wszedł do dekanatu Trzebiatów¹⁴. W 1992 r. do kamieńskiego dekanatu doszedł Dziwnówek¹⁵, w 1993 r. – Stuchowo¹⁶, a w 1998 r. – Łukęcin¹⁷; w 1993 r. odpadło Kołczewo wchodząc do dekanatu wolińskiego¹⁸. Na dzień dzisiejszy do dekanatu należy 11 parafii: Benice, Dziwnów, Dziwnówek, Gostyń, Jarszewo, Kamień Pomorski (parafia pw. św. Ojca Pio z Pietrelciny), Kamień Pomorski (parafia pw. św. Ottona), Łukęcin, Pobierowo, Stuchowo, Świerzno.

3. Struktura administracyjna parafii

Po wojnie duszpasterstwo zaczęło się tutaj już we wrześniu. Właśnie 16 września 1945 r. kościół św. Jana Chrzciciela został poświęcony. A od 19 marca 1946 r. administratorem i został tutaj ks. Michał Kaspruk¹⁹ (od 8 czerwca 1946 r. – dziekan). W Kamieniu był wówczas jeszcze kościół pw. św. Ottona (poświęcony 18.09.1914 r.). W 1949 r. do parafii należało, oprócz Kamienia, 19 miejscowości²⁰. Od 1959 r. do Kamienia, oprócz miasta, należało 31 miej-

⁸ *Schematyzm Diecezji Gorzowskiej* (dalej: SDG), Gorzów Wlkp. 1959, s. 129-139.

⁹ SDG, 1969, s. 104-113.

¹⁰ *Schematyzm Diecezji Szczecińsko-Kamieńskiej* (dalej: SDSK), Szczecin 1973, s. 75-84.

¹¹ SDSK, 1984, s. 136.

¹² 22 czerwca 1985 r. wszedł w życie nowy dekret dotyczący organizacji dekanatów. Por. „Prezbiterium” (1985) nr 11-12, s. 316.

¹³ SDSK, 1987, s. 128-135 i 178-190.

¹⁴ SDSK, 1987, s. 357-358.

¹⁵ *Schematyzm Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej* (dalej: SASK), Szczecin 1993, s. 127-128.

¹⁶ SASK, 1995, s. 151.

¹⁷ SASK, 2002, s. 209.

¹⁸ SASK, 1993, s. 328.

¹⁹ Urodził się on 12 IX 1886 r., wyświęcony na kapłana 30 VI 1912 r., SAAKLIP, 1946, s. 9; SAAKLIP, 1949, s. 94.

²⁰ SAAKLIP, 1949, s. 94. Dlatego tylko w tym kościele, bo Gostyń i Jarszewo był projektowane już 8 czerwca 1946 r., jako przyszłe parafie. Tamże.

scowości: Borucin, Buniewice, Buszęcin, Chrząstowo, Chrząszczewo, Dramino, Dusin, Dziwnów, Dziwnówek, Grabowo, Górki, Grębowo, Jarszewo, Jarzysława, Kukułowo, Miłachowo, Mokrawica, Morgowo, Pilchowo, Płastkowo, Radawka, Rarwino, Rekowo, Rozwarowo, Rzewnowo, Sibin, Skarchowo, Szumiąca, Trzebiszewo, Wrzosowo, Żółcino²¹. W 1969 r. ta liczba zwiększyła do 33 miejscowości, gdyż schematyzm z tego roku nie ujmuje miejscowości Dramino, zaś podaje trzy inne: Chrząszczewko, Kukań i Rzewnowko²².

W ramach diecezji szczecińsko-kamieńskiej ta liczba wynosiła od 10 do 13 miejscowości: Kamień Pomorski, Borucin, Buniewice, Chrząstowo, Chrząszczewo, Grabowo, Grębowo, Mokrawica, Trzebiszewo i Żółcino²³; w 1982 r. doszły: Radawka, Świniec i Wrzosowo²⁴; w 2002 r. ujmowane jest jeszcze Chrząszczewko²⁵, a w 2007 r. odpada od Kamienia – Radawka i Wrzosowo²⁶, czyli na dzień dzisiejszy do dwóch parafii kamieńskich należy razem 12 miejscowości.

4. Duszpasterze, siostry zakonne i wierni

Na przestrzeni minionych 65 lat funkcję proboszcza pełniło i pełni 7 księży proboszczów: ks. Henryk Kulikowski TChr (1945-46)²⁷, ks. Michał Kaspruk (1946-1962), ks. inf. Roman Kostynowicz (1962-1980), ks. prał. Tadeusz Sosnowski (1980-1981), ks. inf. Olgierd Ostrokołowicz (1981-1994), ks. prał. Zbigniew Wyka (1994-2000) i ks. kan. Dariusz Żarkowski (2000-). W tym czasie było też dwóch wikariuszy substytutów: ks. Józef Cyrulik (1980-1981) oraz ks. Jerzy Steckiewicz (1990-1991).

W posłudze duszpasterskiej ks. proboszczów wspomagali i wspomagają ks. wikariusze. Pierwsi wikariusze pojawili się już w 1946 r. Po dzień dzisiejszy są to kapłani diecezjalni, chociaż 5 z nich było księżmi chrystusowcami²⁸. Licz-

²¹ SDG, 1959, s. 131.

²² SDG, 1969, s. 122.

²³ SDSK, 1973, s. 81.

²⁴ „Prezbiterium” (1982), nr 10, s. 333; Dekret wszedł w życie 27 czerwca 1982 r. Por. też SDSK, 1984, s. 133.

²⁵ SASK, 2002, s. 208.

²⁶ SASK, 2007, s. 248-250.

²⁷ Henryk Kuligowski, chrystusowiec, ur. w Łapinożu pow. rypiński misjonarz w Brazylii, obecnie rezydent we Francji.

²⁸ Byli to: ks. Jan Szczyperski (1946-1949), ks. Piotr Kowalówka (1947-1954), ks. Kazimierz Świetliński (1948-1949), ks. Stanisław Zygiel (1949-1952) i ks. Stanisław Ochman (1950-1953). Zob. wg kolejności: Zarządzenia Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Piłskiej (dalej: ZAA) (1946) 6, s. 27; ZAA (1947) 5, s. 335, SASK, 1995, s. 109, ZAA (1949) 9-10, s. 320, ZAA (1950) 1-2, s. 30.

ba wikariuszy było 85. W posługę duszpasterską wpisało się też dwóch rezydentów – ks. Edward Fąfara i ks. Eugeniusz Jurek oraz diakon – Jacek Kosiba.

Z parafii pochodzi 6 księży diecezjalnych (ks. Waldemar Szczurowski, ks. Kazimierz Łukjaniuk, ks. Wiesław Jankowski, ks. Robert Kos, ks. Sławomir Pawlak i ks. Włodzimierz Kuścik) i trzech zakonnych (ks. Tadeusz Krakowski SAC²⁹, o. Augustyn Stanisław Lewandowski³⁰ i o. Wojciech Jędrzejewski OP). Jest też kleryk Michał Ikert.

W Kamieniu Pomorskim od 7 lutego 1962 r. posługuje Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Duszy Chrystusa Pana³¹. Chociaż oficjalną zgodę na otwarcie placówki podpisał wikariusz generalny ordynariatu gorzowskiego bp Ignacy Jeż 16 marca 1962 r. Obecnie posługują: s. Innocenta Dzianach – zakrystianka, s. Marinella Kowalewska – katechetka i s. Judyta Lisek, również katechetka. W ramach swojej pracy siostry zajmowały się posługą jako: kucharki, zakrystianki, katechetki, prowadziły także przykatedralny kiosk z dewocjonaliami oraz zajmowały się krawiectwem.

Stan liczebny wiernych również uległ całkowitej zmianie. Kiedy do zakończenia II wojny światowej mieszkali tutaj Niemcy, to po zakończeniu wojny przybyła na te tereny ludność polska³². Według stanu na koniec 1946 r., na terenie Kamienia Pomorskiego osiedlono od początku akcji przez PUR 1098 osób³³. Liczba wiernych ulegała zmianom na przestrzeni kolejnych lat: od 3120 katolików w 1949 r.³⁴ poprzez 7721 osób – w 1959 r.³⁵, 9004 (1976)³⁶, 10.000 (1984)³⁷, 10.680 (1987)³⁸ do 10.750 w 2002 r.³⁹ Obecnie w Kamieniu Pomorskim mieszka 9190 osób, zaś w parafii do 10.875⁴⁰. Biorąc pod uwagę

²⁹ Wyświęcony na kapłana w Paryżu. Zmarł 5 lipca 1990 r. Pochowany został w Kamieniu Pomorskim.

³⁰ Jest trynitarzem.

³¹ W *Kronice* Zgromadzenia pod datą 4 lutego 1962 roku jest informacja, że s. wikaria Imelda Kos wraz z s. Salomeą Majką „wyjechały do Kamienia Pomorskiego oglądać nową placówkę”. Archiwum Domu Generalnego w Krakowie, M. J. Sławińska, *Kronika Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Duszy Chrystusa Pana*, 9 XI 1958 – 21 XII 1969, Kraków-Prądnik Białe, brw, s. 54.

³² Kamień Pomorski był zniszczony w czasie wojny w 45%.

³³ M. Kalinowski *Osadnictwo w powiecie kamieńskim*, „Rocznik Kamieński” 1 (1966), s. 68. Według stanu na dzień 1 stycznia 1947 r. w powiecie kamieńskim osiedlono ogółem 11528 osób. Tamże, s. 85.

³⁴ SAAKLIP, 1949, s. 93-94.

³⁵ SDG, 1959, s. 13.

³⁶ SDSK, 1976, s. 100.

³⁷ SDSK, 1984, s. 129.

³⁸ SDSK, 1987, s. 183.

³⁹ SASK, 2002, s. 207.

⁴⁰ SASK, 2007, s. 248.

strukturę wyznaniową należy stwierdzić, że ponad dziewięćdziesiąt kilka procent to ludność wyznania rzymskokatolickiego. Są także protestanci z Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan i Świadkowie Jehowy.

5. Kościoły i obiekty kościelne

5.1. Konkatedra św. Jana Chrzciciela w Kamieniu Pomorskim

Katedrę, ufundowaną przez księcia Kazimierza I (†1180), zaczęto wznosić być może już w 1175 r., a na pewno w 1176 r., w miejsce kościoła św. Jana Chrzciciela. Możemy wyróżnić w jej budowie dwa etapy. Pierwszy obejmował lata od 1175 r. do rządów biskupa Hermana von Gleichen (1251-1289), a drugi do r. 1370. Od strony zachodniej, na przedłużeniu osi nawy głównej, wzniesiono gotycką wieżę na planie kwadratu. Po skończeniu zasadniczych prac przy budowie świątyni przystąpiono do jej przyozdabiania. W 1410 r. wzniesiono piękną attykę ceglana, a w 1419 r. wybudowano kaplicę Lepelów (św. Jana). W katedrze pierwotnie były 23 ołtarze, do czasów współczesnych został jednak tylko XVI-wieczny tryptyk gotycki. Również obecne barokowe organy są trzecie z kolei, po organach z 1324 i 1485 r.⁴¹ Po śmierci ostatniego katolickiego biskupa Erazma von Manteuffel w 1544 r. świątynia aż do 1810 r. stała się siedzibą luteranckiej kapituły, a następnie kościołem unijno-ewangelickim.

Wielki miłośnik kamieńskiej katedry, ostatni po kądzieli książę pomorski i biskup tytularny Ernest Bogusław de Croy (†1684), odmienił wyposażenie świątyni, fundując dla niej – już jako jej proboszcz od 1661 r. – barokowe organy (1669-1672; dzisiaj posiadają one 47 głosów i mają 3300 piszczałek. W 1965 r. odbył się już I Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej), ambonę (1682), lektorium (1684) oraz kratę (1685) wokół gotyckiej chrzcielnicy w transepcie północnym.

Po zakończeniu działań wojennych katedra znowu stała się katolickim kościołem parafialnym. Jej rekuncyiacji dokonał 16 września 1945 r. ks. Henryk Kulikowski. Od tego czasu wystrój katedry ulegał następującym zmianom: w 1945 r. wykonano ołtarz w kaplicy Lepelów dla obrazu Ukrzyżowanego Zbawiciela z Matką Bolesną pod krzyżem z brzozdowieckiego kościoła⁴²;

⁴¹ S. Skibiński, *Katedra w Kamieniu Pomorskim*, Poznań 2002; G. Wejman, *Kamień Pomorski – miasto zabytków*, Wrocław 2004, R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr*, Szczecin 1999, s. 11-77.

⁴² Obraz ten przywiózł ze sobą ks. Michał Kaspruk z Brzozdowiec w pow. Złoczów archidiecezji lwowskiej. W XVI w. słynął on już łaskami, a w 1746 r. został uznany przez arcybiskupa lwowskiego M. I. Wyżyckiego – cudownym.

w 1948 r. powrócił do katedry tryptyk⁴³; w 1961 r. przeniesiono nadstawę ołtarza „Ecce Homo” z kraty lektoryjnej do nawy głównej, umieszczając go przy pierwszym prawym filarze, natomiast pozostawioną podstawę wykorzystano na ołtarz⁴⁴; w 1962 r. przeniesiono ołtarz główny z kościoła św. Mikołaja w Kamieniu⁴⁵, a w 1975 r. zbudowano ołtarz centralny i ustawiono go na skrzyżowaniu naw⁴⁶; obecnie jest to ołtarz murowany. Katedra kamieńska wzbogaciła się również o dwa obrazy sztalugowe na drewnie z 1527 r., autorstwa Łukasza Cranacha Starszego⁴⁷.

Konkatedra (od 1972 r.) kamieńska – wybudowana w stylu zarówno romańskim, jaki i gotyckim oraz z barokowym wyposażeniem – stanowi jeden z najpiękniejszych kościołów archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej.

5.2. Kościół Najświętszej Maryi Panny w Kamieniu Pomorskim

Kościół Najświętszej Maryi Panny został ufundowany przez mieszczaństwo kamieńskie. Pierwsza wzmianka o nim pojawia się w 1297 r. Z zachowanych przekazów źródłowych z 1336 r. dowiadujemy się, że w średniowieczu nazywano go zawsze kaplicą i jako kaplica związany był z ołtarzem św. Piotra w katedrze. W czasach protestanckich kościół Najświętszej Maryi Panny został opuszczony i uległ zaniedbaniu. W 1743 r. rozebrano go. W 1750 r. rozpoczęto

⁴³ W 1954 r. został on zwieńczony krucyfiksem z 1340 r., pochodzącym z ołtarza kościoła św. Mikołaja w Kamieniu Pomorskim.

⁴⁴ Ołtarz ten przedstawia sceny: w retabulum – „Chrystusa przed Piłatem”, w predelli – „Ostatniej Wieczerzy”, w zwieńczeniu – „Zmartwychwstania”; nad ołtarzem, jeszcze przed II wojną światową, umieszczony był kilkumetrowy krzyż z figurą Chrystusa – dzisiaj wisi on na zachodniej ścianie południowego skrzydła transeptu oraz figury Marii Magdaleny u stóp krzyża i po bokach Matki Bożej i św. Jana Chrzciciela.

⁴⁵ Usytuowano go w nawie głównej przy pierwszym lewym filarze. Wojewódzki Konserwator Zabytków w Szczecinie przekazał go parafii ale z pewnymi ubytkami, a mianowicie: w szafie środkowej brakowało bocznych figur oraz figury Najświętszej Maryi Panny i św. Jana Ewangelisty, a w predelli „Ostatniej Wieczerzy”. Jego rekonstrukcja i konserwacja nastąpiła w 1963 r. Obecnie w części środkowej umieszczony jest obraz Matki Boskiej Częstochowskiej. Wówczas też w 1962 r. ustawiono (po konserwacji) XVII-wieczny ołtarz „Ukrzyżowania” z kościoła parafialnego w Trzęsaczu przy wschodniej ścianie południowego skrzydła transeptu. Ten barokowy ołtarz z płaskorzeźbionymi scenami: „Ostatniej Wieczerzy” w predelli, „Ukrzyżowania” w retabulum i „Zmartwychwstania” w zwieńczeniu, znajdujący się w katedrze od 1905 r., został wykonany w 1673 r. przez Joachima Sellina z Wolina i przez niego sygnowany. Obecnie jest w kościele w Trzęsaczu.

⁴⁶ Ustawiono go na skrzyżowaniu naw. Natomiast płytę ołtarzową z rozebranej podstawy lektoryjnej wmurowano, na pamiętkę, w posadzkę na osi prezbiterium.

⁴⁷ Wiszą one na północnej ścianie prezbiterium. Niestety dawna gotycka ambona z kamieńskiej katedry znajduje się do dzisiaj w kościele filialnym w Kozielicach, a dawny główny ołtarz z XIV w., od 1983 r. w katedrze szczecińskiej.

w to miejsce budowę nowej świątyni, którą ukończono poświęceniem 25 maja 1755 r. Po II wojnie światowej nie był użytkowany. W latach 1973-93 wykorzystywany był jako sala estradowa domu kultury. Od 8 września 1996 r. ponownie służy dla celów kultowych⁴⁸.

5.3. Kościół pw. św. Mikołaja w Kamieniu Pomorskim

Kościół „górski” pw. św. Mikołaja został wzniesiony na szczycie wzgórza po południowej stronie lokacyjnego miasta. Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z roku 1335. W źródłach wymieniany jest – podobnie jak kościół Najświętszej Maryi Panny – jako kaplica. Rozbudowany w XVI w., postawiono wówczas wieżę. Kościół ten o wymiarach 8,4 x 19,4 m po II wojnie światowej został zdemolowany. W latach 60. XX w. odnowiono go z przeznaczeniem na muzeum regionalne. W latach 1992-93 był nieużytkowany. Od 1993 r. ponownie użytkowany jako kościół katolicki. 1 maja 1994 r. poświęcił go bp Jan Gałęcki⁴⁹.

5.4. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Trzebiszewie

Pierwsza historyczna wzmianka o Trzebiszewie pochodzi z 1331 r. W XIV w. wymieniona jest jako rodowa posiadłość rodziny Witten, na koniec wieku XV Brusewiczów. Data budowy pierwszego kościoła katolickiego to rok 1466. Powstał on z inicjatywy Heinricha von Witten. Po wprowadzeniu reformacji stał się świątynią ewangelicką do 1945 r. Tegoż roku, 12 października, został poświęcony jako świątynia katolicka przez ks. Henryka Kulikowskiego⁵⁰. Kościół odmalowano w 1957 r. na 500-lecie powstania⁵¹.

5.5. Kościół pw. św. Franciszka z Asyżu w Wrzosowie

Wrzosowo leży nad Zalewem Kamińskim 8 km od Kamienia Pomorskiego. Miejscowość ta w średniowieczu należała do kapituły kamińskiej (od 1321 r.). Pierwszy kościół wzniesiono tutaj w 1388 r. W 1840 r. pożar zniszczył

⁴⁸ R. Kostynowicz, *Kościoly archidiecezji szczecińsko-kamińskiej*, t. I, Szczecin 2000, s. 351.

⁴⁹ R. Kostynowicz, *Kościoly archidiecezji*, s. 350.

⁵⁰ Do Trzebiszewa 24 grudnia 1945 r. dojechał transport repatriantów z Brzozdowic wraz z ks. Michałem Kasprukiem. Tego samego dnia odprawiono pierwszą polską Mszę w domu jednych z repatriantów

⁵¹ R. Kostynowicz, *Kościoly archidiecezji*, s. 352.

świątynię, którą odbudowano w 1843 r. Niestety, walki frontowe w 1945 r. uszkodziły kościół, następnie został zdewastowany, a po 1965 r. rozebrano go do fundamentów. Z cegły zbudowano budynek mleczarni, a na miejscu kościoła postawiono pomnik żołnierzom radzieckim. W latach 1985-1986 zbudowano na innym miejscu nowy kościół wg projektu Jerzego Oknińskiego. Budowę zrealizował proboszcz kamieński ks. inf. Olgierd Ostrokołowicz przy pomocy wikariusza ks. Andrzeja Dowala. Kościół wzniesiono na rzucie prostokąta, z wieżą oraz pomieszczeniami mieszkalnymi i zakrystią. Poświęcił go 21 października 1987 r. bp Jan Gałęcki⁵².

5.6. Kaplica w Chrząszczewie

Chrząszczewo to miejscowość leżąca nieopodal Kamienia Pomorskiego na małej wysepce. Zamieszkuje tutaj ok. 30 rodzin. Kaplica o długości 9 m i szerokości 20 m została przerobiona z dawnego klubu. W 2009 r. przeszła gruntowny remont i stanowi obecnie świetlicę wiejską oraz kaplicę na potrzeby zgromadzeń religijnych.

5.7. Kaplica Sióstr Najświętszej Duszy Chrystusa Pana

Dekretem z 25 marca 1965 r. bp Ignacy Jeż erygował kaplicę pół-publiczną przy domu zakonnym sióstr. Kaplica powstała z podziału jednego z pokoi na plebanii. W kaplicy przechowywany był Najświętszy Sakrament⁵³. Od kilku lat siostry przeniosły się do budynku obok katedry, w którym znajduje się także biuro turystyczne parafii, i tam też mają prywatną kaplicę.

5.8. Plebania i obiekty kościelne na terenie tzw. osiedla katedralnego

Po powstaniu parafii budynek prepozyta stanowił plebanię. Obecnie budynek ten służy różnym dziełom duszpasterskim. Nową plebanię wybudował w latach 1975-1976 ks. inf. Roman Kostynowicz. Poświęcił ją bp Jerzy Stroba. Pozostałe budynki będące od 1993 r. w dyspozycji parafii to: pałac biskupi, dom *vicedominusa*, dom dziekana i siedziba sądu ziemskiego i grodzkiego.

⁵² R. Kostynowicz, *Kościoly archidiecezji*, s. 353.

⁵³ Archiwum Parafii pw. św. Ottona w Kamieniu Pomorskim, *Kronika parafii*, t. 1, lata 1961-1998, s. 69.

Od strony południowej przy tzw. drodze wschodniej usytuowany jest pałac biskupi. Wzniósł go bp Hermana von Gleichen. Stanowił on wówczas dwukondygnacyjny budynek o powierzchni rzutu prostokąta $18,25 \times 9,25$ m. Biskupowi Janowi I należy przypisać jego rozbudowę do obecnych rozmiarów, to jest to powierzchni rzutu $18,25 \times 14,40$ m. Rozbudowa polegała więc na dodaniu dwóch osi okiennych z prawej strony fasady, czyli rozszerzeniu go o 5,16 m. Zmiana widoczna jest w postaci grubej ściany działowej wzdłuż dłuższej osi budynku. Przez to rozwiązanie dom biskupi stał się najokazalszym budynkiem mieszkalnym, z pewnością nie tylko w osiedlu katedralnym. W latach 1960-1964 przeprowadzono remont kapitalny i adaptację dla potrzeb biblioteki powiatowej. W elewacji północnej uczytelniono pierwotny układ, odkrywając gotyckie wnęki okienne, gotycki portal ukazało jak blendę.

Średniowieczny dom *vicedomina* już nie istnieje. W 1931 r. na jego miejscu wybudowano dom Stowarzyszenia Miłośników Katedry; dzisiaj mieści się tutaj Dom Księża Emerytów.

Po wschodniej stronie katedry miał swą siedzibę dziekan. Dom został spalony w 1630 r., w 1725 r. syndyk Jakub Lietzmann zbudował nową dziekanię. W latach 1840-1877 mieściło się tutaj seminarium, a następnie do 1907 r. szkoła katedralna – przeniesiona za zachodniego krążanka wirydarza. Dzisiaj jest własnością Kościoła i jest w odbudowie.

Między domem scholastyka, a kantora stał budynek szkoły katedralnej (został spalony w 1630 r., a na jego miejsce wzniesiono w 1687 r. jednopiętrowy budynek zakładu dla panien, któremu, w 1967 r. nadano dzisiejszą strukturę). Obok niego powstał z końca XVIII w. wolnostojący dwukondygnacyjny dom – niegdyś siedziba sądu ziemskiego i grodzkiego dzisiaj mieści się tam biuro turystyczne parafii⁵⁴. Tutaj także zamieszkały siostry Najświętszej Duszy Chrystusa Pana.

6. Duszpasterstwo

Duszpasterstwo zarówno sakramentalne, jak i pozasakramentalne przybierało różne formy. Niemniej życie religijne ciągle promieniowało swoją mocą.

Msze św. od początku sprawowane były w Kamieniu Pomorskim, a także w kaplicy publicznej w Dziwnowie (pośw. 26 IV 1946 r.)⁵⁵. A następnie w ko-

⁵⁴ Wcześniej była tutaj biblioteka dziecięca.

⁵⁵ SAAKLIP, 1949, s. 94. Dlatego tylko w tym kościele, bo Gostyń i Jarszewo był projektowane już 8 czerwca 1946 r., jako przyszłe parafie. Tamże.

lejnych świątyniach w: Jarszewie⁵⁶, Trzebiszewie⁵⁷, Dziwnowie⁵⁸, Górkach⁵⁹ oraz w kaplicy pół-publicznej pw. Najświętszego Serca Jezusowego w szpitalu powiatowym w Kamieniu Pomorskim⁶⁰. W ramach już diecezji szczecińsko-kamieńskiej Eucharystia była sprawowana w: Kamieniu Pomorskim w konkatedrze, Trzebiszewie, Wrzosowie (1987-2007)⁶¹, a także w Kamieniu w kościele pw. św. Mikołaja i Wniebowzięcia NMP (1996-2010)⁶². Nadto Msza św. jest sprawowana w kaplicy w Chrząższczewie, w sanatoria (Mieszko i Chrobry), w szpitalu, areszcie (Msza św. co dwa tygodnie) i więzieniu w Buniewicach.

Działa w ramach parafii działa szesnaście różnych grup duszpasterskich. Są nimi: chór katedralny (od 1961 r. prowadzi go Władysław Lupa), zespół „Jonasz”, schola dziecięca, Krąg Misyjny Dzieci, „Civitas Christiana” (grupa dorosłych i młodzieży), Akcja Katolicka, Caritas, Stowarzyszenie Rodzin Katolickich, Grupa Synodalna, Grupa Duszpasterska, Grupa Pokutna, ministranci młodszy i starszy, lektorzy, Żywy Różaniec, Krąg Biblijny, Grupa Miłosierdzia, Grupa Brzozdowiecka, Katedralna Służba Porządkowa.

Został również uporządkowany ruch turystyczny w katedrze. W tym celu powstało Katedralne Biuro Turystyczne (siedziba – dawna biblioteka dziecięca – na stałe przy parafii pracuje siedem osób świeckich, a w sezonie od 16 do 20 osób). Miejscowi pracownicy i wolontariusze biura turystycznego pokazują piękno i bogactwo tego miejsca. Należy zaznaczyć, że parafia dysponuje również pokojami gościnnymi.

Od 1999 r. odbywają się „Ottonalia” (od 24 czerwca do 1 lipca br.), w które zaangażowane są wszystkie grupy przyparafialne, jak również władze powiatowe i gminne. Ich celem było pokazanie dorobku kultury chrześcijańskiej. Już przygotowujemy się do następnych.

Opieką katechetyczną obejmujemy uczniów 4 szkół podstawowych (w tym jedna specjalna) 2 szkół średnich (Zespół Szkół Zawodowych i Liceum), Gimnazjum, Ośrodka Rehabilitacyjno-Wychowawczego i dwóch przedszkoli. Stąd też oprócz kapłanów i siostr zakonnych wspomagają nas katecheci świeccy.

⁵⁶ Kościół pw. Narodzenia NMP, fundowany w 1534 r. i odbudowany w 1645 r., poświęcony 14 X 1945 r. SDG, 1959, s. 131.

⁵⁷ Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP fundowany w 1466 r., poświęcony 12 X 1945 r. SDG, 1959, s. 131.

⁵⁸ Kościół pw. św. Józefa, budowany w XX w., poświęcony 26 IV 1946 r. SDG, 1959, s. 131 oraz SDG, 1969, s. 122.

⁵⁹ Kościół pw. MB Częstochowskiej, fundowany w XIII w., poświęcony 17 XII 1961 r. SDG, 1959, s. 131 oraz SDG, 1969, s. 122.

⁶⁰ Kaplica poświęcona w 1957 r. SDG, 1959, s. 131.

⁶¹ Kościół pw. św. Franciszka z Asyżu został współcześnie wybudowany i poświęcony 21 X 1987 r. SDSK, 1993, s. 129.

⁶² Kościół został ponownie poświęcony 8 IX 1996 r. SASK, 2002, s. 208

Tradycją parafii stały się pielgrzymki nie tylko do sanktuariów w Polsce (Jasna Góra i Licheń) ale także w Europie (Lourdes, La Salette), a głównie do Rzymu (3 kolejne). Przed przyjazdem Ojca Świętego do Ojczyzny w 1997 r. duszpasterze wraz z wszystkim grupami duszpasterskimi odwiedzili większość parafian w ich domach na wspólnej godzinnej modlitwie. Codziennie Grupa Miłosierdzia o godz. 15 modli się przed obrazem Jezusa Brzozdowieckiego. Warto wspomnieć też o biegu niepodległości „Wichrów”. Ostatnio powstało Centrum Młodzieży Katolickiej.

7. Działalność ponadparafialna

7.1. Kamińska Kapituła Kolegiacka

W święto Narodzenia NMP, 8 IX 1979 r., dekretem prymasa Polski powstała kamińska kapituła kolegiacka przy konkatedrze pw. św. Jana Chrzyciela⁶³. Kapituła została ukonstytuowana przez bp. Kazimierza Majdańskiego 1 marca 1980 r. Prepozytem został ks. prał. Tadeusz Sosnowski, kustoszem ks. dr prał. Zygmunt Kłysz, a promotorem ks. prał. Stanisław Sz wajkosz⁶⁴. Poza wymienionymi prałatami w skład kapituły miało jeszcze, według statutów, wejść 9 kanoników gremialnych i 12 honorowych.

Kapituła kamińska, poza zadaniami stawianymi przez Kościół każdej kapitule, winna ze względu na swoją siedzibę i zarazem sytuację diecezji, wspomagać biskupa nie tylko w planowaniu i organizowaniu kultu Bożego w tej historycznie pierwszej siedzibie biskupów kamińskich, nie tylko dbać o zachowanie i udostępnianie szerszym kręgom spuścizny artystycznej i naukowej, będącej w posiadaniu tejże katedry, ale także zatroszczyć się o należyty poziom duszpasterstwa turystycznego oraz duszpasterstwa ludzi morza, tak charakterystycznego dla tej części diecezji.

Kapituła powinna się zbierać dwa razy w roku na swoje zebrania zwyczajne, a przede wszystkim na święto patronalne konkatedry⁶⁵. Członkowie kapituły, zarówno gremialni, jak i honorowi, mają prawo nosić specjalny strój i dystyngtorium⁶⁶. 8 września 1998 r. abp Zygmunt Kamiński ustanowił 8 nowych ka-

⁶³ „Prezbiterium” (1979) nr 11, s. 324.

⁶⁴ „Prezbiterium” (1987) nr 1-3, s. 85.

⁶⁵ Por. *Statuty kapituły kamińskiej*, „Prezbiterium” (1979) nr 11, s. 324-327.

⁶⁶ Strój członków kapituły kamińskiej: sutanna czarna z obrzeżeniami fioletowymi, pas fioletowy bez frendzli, mucet (mozzetta) czarny z obrzeżeniami fioletowymi, noszona na białej komży gładkiej. Członkowie kapituły, uprawnieni do noszenia innego stroju np. kapelani i prałaci papiescy, nie powinni mieszać elementów stroju, zostając przy jednym.

noników gremialnych⁶⁷, a abp Andrzej Dzięga 22 listopada 2014 r.⁶⁸, kolejnych 2 kanoników gremialnych i 25 honorowych. Obecnie skład osobowy tej kapituły przedstawia się następująco: 12 kanoników gremialnych, 25 honorowych i 8 kanoników seniorów.

7.2. Dom Księży Emerytów

W Kamieniu powstał także, mocą dekretu abp. Mariana Przykuckiego, pierwszy w historii diecezji Dom Księży Emerytów pw. św. Jana Vianneya. Przygotowano w nim 4 mieszkania dla kapłanów archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej. Poświęcenie jego odbyło się 27 października 1998 r. Obecnie przebywa w nim 4 kapłanów: ks. kan. Eugeniusz Kurzawa, ks. Stanisław Mielińczak, ks. kan. Kazimierz Podgórski i ks. prał. Zbigniew Wójcik.

7.3. Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej

W czasie swojej 330-letniej historii organy przechodziły różne losy. Podczas II wojny światowej zostały poważnie uszkodzone. W lipcu 1964 r. pod nadzorem Katedry Organów Wyższej Szkoły Muzycznej w Krakowie prace przy organach rozpoczęła firma organomistrzowska Zygmunta Kamińskiego z Warszawy. Przywrócono instrumentowi dawną świetność. Osiągnął ponownie 47 głosów i ma teraz 3300 piszczałek. W 1965 r. po raz pierwszy organy katedry kamieńskiej zabrzmiały jako instrument niemal w pełni koncertowy.

Z inicjatywy Szczecińskiego Towarzystwa Muzycznego im. Henryka Wieniawskiego i Towarzystwa Miłośników Ziemi Kamieńskiej latem 1964 r., na przestrzeni od 23 czerwca do 15 września, odbyło się 6 koncertów organowych. W roku następnym odbył się już I Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej. W sumie sezon 1965 r. objął aż 17 koncertów od 4 czerwca do 24 września. Z czasem festiwal nabrał charakteru międzynarodowego. Koncertowali tu już wybitni organiści, soliści, instrumentalisci i wokaliści, kameralne zespoły instrumentalne i wokalne, wielkie orkiestry symfoniczne i chóry ze wszystkich kontynentów. W 2014 r. od końca czerwca do końca sierpnia odbył się 50. Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej.

⁶⁷ *Nowi kanonicy i nowa kapituła*, „KnOiB-Niedziela” (2008), 39, s. II.

⁶⁸ *Nowi kanonicy*, „KnOiB-Niedziela” (2014) 51-52, s. V.

7.4. Sanktuarium Jezusa Ukrzyżowanego i Matki Bożej Bolesnej

W archidiecezji lwowskiej istniały dwa cudowne obrazy: w Miłatynie i w Brzozdowcach. Pierwszy cud w Brzozdowcach odnotowano w maju 1746 r. w domu wdowy Jadwigi Dolińskiej. Od tego czasu kronika parafialna rejestruje liczne łaski i cuda. Arcybiskup Lwowa Mikołaj Wyżycki polecił więc umieścić 1 kwietnia 1747 r. obraz w kościele pw. Podwyższenia św. Krzyża. W 1945 r. mieszkańcy Brzozdowiec, przybывая do Kamienia Pomorskiego, przywieźli ze sobą łaskami słynący obraz Chrystusa Ukrzyżowanego i wota dziękczynne za uzdrowienia. Obraz umieszczono w przygotowanym specjalnie ołtarzu w katedralnej kaplicy Lepelów.

Kult Chrystusa ukrzyżowanego trwa nadal. Wierni modlą się z dużą żarliwością. Każde święto Podwyższenia Krzyża (14 września) to wielka manifestacja wiary. Mieszkańcy parafii (w szczególności Trzebieszewa) gromadnie przybывая do Chrystusa królującego w cudownym wizerunku, by prosić Go o umocnienie w wierze. Ten dzień, oprócz 24 czerwca i 1 lipca, jest dniem odpustów parafialnych⁶⁹. 14 września 2010 r. abp Andrzej Dzięga powołał do istnienia sanktuarium Jezusa Ukrzyżowanego i Matki Bożej Bolesnej w słynącym łaskami obrazie brzozdowieckim⁷⁰.

8. Uroczyste wizyty

8. 1. Wizyty prymasów Polski

Prymas Polski abp Stefan Wyszyński do Kamienia Pomorskiego miał przybyć⁷¹ już w dniach 30 czerwca – 1 lipca 1951 r. Niemniej zastąpił go bp Lucjan Biernacki z Gniezna, który udzielił wówczas sakramentu bierzmowania 1355 osobom. O tym informuje nas pismo z 1 września 1951 r. do Kurii Ordynariatu w Gorzowie Wlkp.⁷². Stąd też po raz pierwszy Prymas Polski przyjechał do Kamienia Pomorskiego 1 maja 1952 r. w związku udzielaniem sakramentu bierzmowania w dekanacie Kamień Pomorski od 28 kwietnia do 3 maja 1952 r. Były to odwiedziny prywatne. Wówczas zwiedzając piękną katedrę, stwierdził,

⁶⁹ G. Wejman, *Sanktuarium Krzyża Świętego w Kamieniu Pomorskim*, „KnOiB-Niedziela” (1998), 38, s. IV.

⁷⁰ G. Wejman, *Nowe sanktuarium*, „KnOiB-Niedziela” (2010), 39, s. I i III.

⁷¹ Również prymas Polski kard. August Hlond nie mógł przybyć do Kamienia Pomorskiego 28 października 1947 r. Obawa o życie spowodowała, że w ostatniej chwili zmienił trasę przejazdu i z Goleniowa udał się przez Kołobrzeg do Koszalina.

⁷² G. Wejman i A. Rasmus, *Pomorskie „Pro memoria”*, „KnOiB-Szczecin” (2002), 17, s. IV.

że należy tutaj erygować kapitułę kolegiacką. Kolejny raz, również prywatnie, prymas Polski był w Kamieniu Pomorskim 10 sierpnia 1972 r. Z posługą duszpasterską był zaś 1 i 2 lipca 1967 r.

8.2. Millennium Chrztu Polski

Do Kamienia Pomorskiego prymas Polski kard. Stefan Wyszyński przybył 1 lipca 1967 r. o godz. 18. W byłej katedrze kamieńskiej Mszę św. odprawił arcybiskup wrocławski Bolesław Kominek, a słowo Boże wygłosił ksiądz prymas⁷³. Byli też obecni: abp Antoni Baraniak z Poznania, bp Franciszek Jop z Opola, biskup koadiutor katowicki Herbert Bednorz, bp pomocniczy Paweł Latusek z Wrocławia, bp pomocniczy Bernard Czaplinski z Pelplina, bp Jerzy Stroba i Ignacy Jeż z Gorzowa Wlkp.⁷⁴. Świątynia kamieńska, która zdolna jest pomieścić ok. 5 000 osób, tego dnia przygarnęła ponad 6 000 wiernych. Goście noc spędzili na kamieńskiej plebanii. W niedzielę rano prymas Polski odprawił w kościele pw. św. Jana Chrzciciela Mszę św. o godz. 7.30 z krótkim przemówieniem i o godz. 9 udał się do Kołobrzegu.

Zakończenie

Parafia kamieńska (obecnie są dwie parafie, ale druga pw. św. Ojca Pio z Pietrelciny na razie istnieje nominalnie) jest spadkobiercą biskupstwa kamieńskiego, które w tym mieście miało swoją siedzibę. To wielkie bogactwo historyczne wyraża się m.in. tym, że parafia obok dobrze rozwiniętych struktur parafialnych i prężnie działającego duszpasterstwa prowadzi działalność ponadparafialną w postaci kapituły kolegiackiej, sanktuarium, Domu Księżych Emerytów, festiwalu organowo-kameralnego, czy też wizyt znamienitych gości i uroczystości o charakterze diecezjalnym.

⁷³ Archiwum Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej w Zielonej Górze, Kancelaria, nr 2881, Sacrum Poloniae Millennium in Kamin Pomorski 1.07.1967, album; D.A. Rymar, *Gorzów Wielkopolski*, s. 288.

⁷⁴ R. Kostynowicz, *Obchody Milenijne w parafii Kamień Pomorski – 1.VII.1967 r.*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” (1968) 12, s. 287.

Streszczenie

Powojenne dzieje parafii w Kamieniu Pomorskim są równie interesujące, jak i cała kościelna historia tych ziem. Parafia kamieńska powstała już przed wojną w 1925 r. (obecnie istnieją dwie parafie, chociaż druga pw. św. Ojca Pio Pietrelciny tylko nominalnie). Z pewnością obecność tutaj przez prawie 350 lata stolicy biskupiej (1188-1545) wywarło bardzo widoczne przełożenie na współczesne oblicze tejże parafii. Obok dobrze rozwiniętych struktur parafialnych i prężnie działającego duszpasterstwa w jej przestrzeń wpisuje działalność ponadparafialną w postaci m.in.: kapituły kolegiackiej, sanktuarium pańskiego, Domu Księży Emerytów, festiwalu organowo-kameralnego, jak też wizyt znamienitych gości m.in. prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, i uroczystości o charakterze diecezjalnym – Millennium Chrztu Polski.

SŁOWA KLUCZOWE: Kamień Pomorski, parafia, kapłani, kościoły, kapituła

Summary

The post-war history of the parish in Kamień Pomorski. Outline of the problem

The post-war history of the parish in Kamien Pomorski is as interesting as the whole church history of these lands. Parish Kamieńska was before the war in 1925. (currently there are two parishes, although the second church St. Padre Pio da Pietrelciny only nominally). Certainly being here for almost 350 years episcopal (1188-1545) had a very noticeable impact on the contemporary face of that parish. Next to the well-developed structures and vibrant parish pastoral ministry there are other additional activities : collegiate chapter, the sanctuary of the Lord, the House of Retired Priests, chamber organ festival, as well as visits of distinguished guests including Polish Primate Cardinal Stefan Wyszyński, and ceremonies of a diocesan – Millennium of the Baptism of Poland.

KEYWORDS: Kamien Pomorski, parish, priests, churches, chapter

Translated by Mirosława Landowska

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej w Zielonej Górze: Kancelaria, nr 2881, Sacrum Poloniae Millenium in Kamin Pomorski 1.07.1967, album; D.A. Rymar, *Gorzów Wielkopolski*,

- Archiwum Domu Generalnego w Krakowie: M. J. Sławińska, *Kronika Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Duszy Chrystusa Pana, 9 XI 1958–21 XII 1969*, Kraków-Prądnik Biały, brw.
- Archiwum Parafii pw. św. Ottona w Kamieniu Pomorskim: *Kronika parafii*, t. 1, lata 1961-1998.
- Archiwum prywatne ks. Tadeusza Łapyra: *Dzieje parafii świętego Ottona w Kamieniu Pomorskim w latach 1945-1998*, Poznań 2001 (praca magisterska)

Źródła drukowane:

- Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Pralatury Pilskiej*, Gorzów Wlkp. 1946.
- Schematyzm Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, Szczecin 1993.
- Schematyzm Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, Szczecin 1995.
- Schematyzm Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, Szczecin 2002.
- Schematyzm Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, Szczecin 2007.
- Schematyzm Diecezji Gorzowskiej*, Gorzów Wlkp. 1959.
- Schematyzm Diecezji Gorzowskiej*, Gorzów Wlkp. 1969.
- Schematyzm Diecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, Szczecin 1973.
- Schematyzm Diecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, Szczecin 1984.
- Schematyzm Diecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, Szczecin 1987.

Opracowania:

- Bończa-Bystrzycki L., *Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim (1871-1945)*, Koszalin 1995.
- Kalinowski M., *Osadnictwo w powiecie kamieńskim*, „Rocznik Kamieński” 1 (1966), s. 68.
- Kostynowicz R., *Kościoly archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej*, t. I, Szczecin 2000.
- Kostynowicz R., *Obchody Milenijne w parafii Kamień Pomorski – I.VII.1967 r.*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” (1968) 12, s. 287.
- Kostynowicz R., *W cieniu trzech katedr*, Szczecin 1999, s. 11-77.
- Nowi kanonicy i nowa kapituła, „KnOiB-Niedziela” (2008), 39, s. II.
- Nowi kanonicy, „KnOiB-Niedziela” (2014) 51-52, s. V.
- Skibiński S., *Katedra w Kamieniu Pomorskim*, Poznań 2002.
- Statuty kapituły kamieńskiej*, „Prezbiterium” (1979) nr 11, s. 324-327.
- Wejman G. i Rasmus A., *Pomorskie „Pro memoria”*, „KnOiB-Szczecin” (2002), 17, s. IV.
- Wejman G., *Kamień Pomorski – miasto zabytków*, Wrocław 2004.
- Wejman G., *Nowe sanktuarium*, „KnOiB-Niedziela” (2010), 39, s. I i III.
- Wejman G., *Sanktuarium Krzyża Świętego w Kamieniu Pomorskim*, „KnOiB-Niedziela” (1998), 38, s. IV.
- Zarządzenia Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Pralatury Pilskiej*, (1946) 6, s. 27; (1947) 5, s. 335, (1949) 9-10, s. 320, (1950) 1-2, s. 30.

